

УДК 321.01 (477)

ББК 66.5

КОНЦЕПЦІЯ ОРГАНІЗОВАНОЇ ДЕМОКРАТІЇ ПЕТРА ФЕДУНА («ПОЛТАВИ»)

Б. В. Максимець

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
тел. +380673194051; e-mail: maxbog@tvnet.if.ua*

У статті аналізується концепція організованої демократії П. Федун, подається критика теоретика основних аргументів, які висувала ОУН в 1930-х рр. проти демократії, оцінюється його порівняльна характеристика демократичного устрою суспільства з націократією, фашизмом, більшовизмом, а також різних типів демократії.

Ключові слова: *організована демократія, ОУН, типи демократії, націократія, фашизм, більшовизм.*

Демократія – це форма політичної організації суспільства, заснована на визнанні народу основним джерелом влади, – з одного боку, а з іншого – політичний режим, що характеризується політичним плюралізмом (існуванням легальної опозиції, різних ідеологічних течій, політичних партій), домінуванням закону в усіх сферах суспільного життя, високим ступенем реалізації прав людини і громадянина, виборністю органів влади та їх регулярною змінюваністю, реалізацією принципу розподілу влади, наявністю розвиненого громадянського суспільства [3, с.85]. Існують такі моделі демократії, розроблені зарубіжними вченими, як протективна (захисна), розвиваюча, ліберальна, марксистська (соціалістична, народна), конкурентна, легальна, партиципаторна (учасницька), елітарна, консоціальна (співгромадянська), плебісцитарна, плюралістична, економічна, ринкова, демократія. Українська політична думка збагатила теорію демократії концепцією організованої демократії, автором якої є визначний ідеолог ОУН 1940–1950-х років Петро Федун – «Полтава» (1919-1951).

Творчу спадщину П. Федун досліджували Т. Андрусак, Г. Дичковська, А. Рибак, М. Романюк, В. Ухач. Зосібна, Т. Андрусак характеризує концепцію національної держави Петра Полтави [1], Г. Дичковська – його світоглядні концепції в цілому [2]. А. Рибак торкається публіцистики П. Федун для з'ясування ставлення діячів ОУН до демократії як політичного режиму української незалежної держави [5]. М. Романюк аналізує вузлові проблеми творів П. Полтави [6]. В. Ухач висвітлює ідеї П. Федун щодо форми правління в майбутній УССД [7].

Однак цілісного бачення концепції організованої демократії Петра Полтави ці вчені не подають.

Мета статті – проаналізувати концепцію організованої демократії П. Федуна, подати критику теоретика основних аргументів, які висувала ОУН в 1930-х рр. проти демократії, оцінити його порівняльну характеристику демократичного устрою суспільства з націократією, фашизмом, більшовизмом, а також різних типів демократії.

У своїй публіцистиці видатний ідеолог ОУН Петро Полтава неодноразово звертався до питання демократії в майбутній українській державі. Зокрема, варто назвати такі його праці, як «Концепція самостійної України і основна тенденція політичного розвитку сучасного світу» (1947 р.), «Хто такі бандерівці та за що вони борються» (1948 р.), «За тип організованої демократії в майбутній незалежній українській державі» (1949 р.), «Друзям за кордоном. Про правильність дотримання постанов III НВЗ ОУН» (1950 р.). Тип демократії, який мав бути встановлений в майбутній українській державі, П. Федун назвав організованою. Деякі дослідники схильні характеризувати організовану демократію як авторитарну [5;7]. Адже Полтава пропонував обмежувати свободу людини, вільну діяльність політичних партій, якщо будуть загрози «здоровому розвитку народу і державі» [8, с.416]. Сама ж демократія для Полтави – це «народоправство», організація політичного життя в державі на основі забезпечення народів свобод, свободи політичних партій, забезпечення їх участі «як експонентів політичних поглядів народу» в найвищих державних органах, ухвалення законів і рішень більшістю голосів [8, с.381]. Теоретик наголошував, що до 1939 р. ОУН була проти демократії, гостро критикувала її, користуючись для цього ще поняттям демолібералізм, в якому поєднувались демократія та лібералізм. Останнє П. Федун уважав некоректним, оскільки демократія – це спосіб управління державою, а лібералізм – ідейна течія, погляд, що людина має право на абсолютну політичну, економічну, моральну свободу [8, с.381]. Чітке розмежування демократії як політичного режиму та лібералізму як ідеології, вважає А. Рибак, було беззаперечним досягненням суспільно-політичної думки ОУН [5, с.40].

Сам Полтава послідовно підтримував постанови Третього надзвичайного великого збору ОУН 1943 р., які були уточнені й доповнені на конференції ОУН 1950 р., передусім, в питанні визначення демократичного внутрішньополітичного ладу в майбутній українській державі. Він навіть пропонував так конкретизувати ідею УССД: «Українська самостійна і соборна демократична республіка» [4]. Зауважимо, що це могло би стати реальністю, якби Полтаву не знищило радянське МДБ в 1951 р., адже він мав великий вплив на формування ідейної спрямованості повстанського руху [2, с.985].

Ідеолог українського націоналізму піддав критиці аргументи ОУН 1930-х рр., висунуті проти демократії, які він вважав тенденційними, агі-

таційними, демагогічними. Так, оунівцями міжвоєнного періоду негативно оцінювалася «механічна більшість», яку застосовувала демократія в політичній практиці. Полтава вважав, що «механічною більшістю» в політичному житті не можна легковажити, до того ж завжди вона складається з тих людей, які мають право бути зарахованими до національної еліти [8, с.385,386]. Так само П. Федун закликав до ревізії ще одного аргументу ОУН проти демократії, що стосувався демократизму Центральної Ради, який нібито був причиною програшу визвольних змагань 1917-1920 рр. Він твердив, що «з перспективи сьогодення і нашого революційного досвіду нам повинно бути неважко бачити, що найгеніальніший навіть вождь з найширшими диктаторськими повноваженнями при тодішньому стані відносин в Україні, мабуть, небагато більше вдіяв би, як це зробила Центральна Рада» [8, с.388].

Причину тодішнього програшу теоретик убачав не в демократизмі чи лібералізмі УЦР, а в надзвичайно примітивній національній свідомості українських народних мас, яким протягом довгого часу майже ніхто нічого не говорив про Україну, про їхні національні інтереси, а дуже багато говорилося, в першу чергу росіянами, про «землю і волю», про їхні соціальні інтереси. В 1917-1918 рр. не могла постати українська держава тому, що широкі народні маси до неї не прагнули і за неї боротися не хотіли. Жменька національно свідомої інтелігенції сама побудувати державу не могла. Загальна воля українського народу цього часу була, на жаль, тільки волею боротися за свої соціальні інтереси, а не за справу свого національного визволення. Слабкими місцями УЦР П. Полтава визначає не демократизм, а доктринерство; наївну віру в гасла, оголошені ворогом; повний брак досвіду практичної політичної роботи, політичного керівництва; невміння спостерігати і використовувати вигідні моменти, сприятливі ситуації. На думку П. Федуна, головними причинами того, що в період 1917-1918 рр. український народ не мав керівників, які стояли б на висоті своїх завдань, були відсутність політичної боротьби за самостійну Україну до 1917 р. та цілковита слабкість усього українського визвольного руху. Отже, робить висновок П. Полтава, брак національної свідомості, відсутність активної політичної боротьби за самостійну Україну в попередніх роках і, внаслідок цього, брак досвідченого провідного національного активу призвели до невдачі 1917 р. [8, с.388-390].

Організацією українських націоналістів в 1930-х рр. наводилися ще такі аргументи проти демократії, як-от, що вона не дає висловитися правдивій волі народу, не сприяє селекції проводу, розвиткові великих індивідуальностей й державницької думки. Натомість П. Федун стверджував, що після запровадження загального виборчого права саме демократія дає найбільші можливості для виявлення справжньої волі народу, розвитку індивідуальностей та державницької думки. Здорова демократія також сприяє добрій селекції проводу. П. Полтава підкреслює, що

саме тоталітарний устрій, до якого, прагнула до 1939 р. також ОУН, як це показала, зокрема, практика СРСР, призводить до повної нівеляції особистостей, знищення їх, коли вони підозрілі пануючій групі [8, с.392].

В 1930-х рр. український націоналізм протиставив демократії націократію – державу нації та праці, концепцію якої розробив М. Сціборський. Стисло охарактеризувавши її сутність, П. Федун висноує, що у кращому випадку при ній не буде умов для творчого вільного духовного розвитку народу, не буде розвиватися самостійна державно-політична думка, духовна культура в цілому, оскільки існуватиме одна ідеологічно-політична організація. Тобто, встановиться такий стан, як в гітлерівській Німеччині, чи в СРСР. Ця організація має опосередковано керувати всією національно-державною політикою, що призведе, на думку П. Полтави, до посередньої диктатури. За відсутності демократичних свобод, продовжує теоретик, український народ опиниться, фактично, в умовах тоталітарної монопартійної системи з усіма негативними її наслідками. У гіршому випадку, стверджує П. Федун, націократія може призвести до встановлення політичного режиму, дуже близького до самодержавства у царській Росії. Полтава висловлює думку, що ідея націократії як влади нації може бути найкраще реалізована тільки шляхом демократії, тобто реального впливу народу на національну політику. Останнє можуть забезпечити демократичні свободи із свободою політичних партій включно [8, с.398-404].

Низку висновків зробив П. Федун, проаналізувавши італійський фашизм, німецький націонал-соціалізм та радянський більшовизм. По-перше, монопартійна система фашистського типу – далеко небезпечніша і загрозовіша для народу, ніж демократія, по-друге, більшовицька диктатура як диктатура пролетаріату, що на практиці перетворилася у диктатуру однієї комуністичної партії, – це протинародна система, по-третє, в результаті досвіду людства з монопартійною концепцією фашизму та монопартійною концепцією більшовизму стали очевидними переваги демократії як форми внутрішньодержавного ладу [8, с.408].

Враховуючи історичний досвід розвитку форм правління і, особливо, досвід монопартійних систем фашистського та більшовицького типів, Петро Полтава твердив, що людство не створило нічого кращого, ніж парламентська демократія. Тому українська незалежна держава повинна бути демократичною парламентською республікою. Це має бути зафіксоване у програмі ОУН, а також в Конституції української держави. На думку публіциста, демократія виступає найкращим засобом для реалізації ідейних постулатів українського націоналізму, серед яких найголовнішими є максимальний всебічний розвиток усіх духовних і матеріальних сил українського народу та України, їх щастя, сила, могутність і слава [8, с.410]. Правда, щоб правильно розвивалася демократія як вища форма політичного ладу, вона потребує високого типу громадян –

національно свідомих, освічених загально і політично, здисциплінованих, з високо розвинутим почуттям національного обов'язку [8, с.411].

Серед усіх політичних прав і свобод П. Федун особливої ваги надавав свободі політичних партій. Він відкинув систему монопартійного керівництва державою як таку, що дуже може нашкодити самій ОУН. Він правильно зауважував, що якщо в майбутній українській державі буде зафіксована система монопартії та саме ОУН опиниться при владі, важко гарантувати, що всі її члени далі будуть ідейні, жертвовні, безкорисливі та не підмінять ідею служіння народові ідеєю панування над народом [8, с.414].

Необхідність демократичного устрою в майбутній українській державі впливає, на думку Петра Полтави, із деяких ідеологічних засад українського націоналізму: по-перше, з гасла «Воля людині, воля народам», яким недвозначно підкреслено, що йдеться про права людини; по-друге, з ідеї безкласового суспільства [8, с.416,417]. Таким чином, Петро Федун однозначно висловився за встановлення демократичної форми правління парламентського типу, пропагував відхід від однопартійної системи та створення багатопартійного суспільства [6, с.59].

П. Федун звертається до порівняльної характеристики різних типів демократії, щоб з'ясувати, який із них можна «пересадити» на український ґрунт. Так, найздоровішими типами демократії він вважає англійський та американський, оскільки у Великій Британії та США немає «політичного розбиття, партійництва», тобто великої кількості політичних партій, які борються за владу. У США провідними партіями є дві, а у Великій Британії – формально три. Політичну систему США мислитель називає двопартійною, а Великої Британії – малопартійною. При цьому П. Полтава вважав, що українці мають прагнути до одного з цих типів демократії, але треба пам'ятати, що вони склалися на основі та в результаті здорового економічного і суспільно-політичного розвитку США і Великої Британії [8, с.420]. Негативно характеризував теоретик французьку демократію, тому що при ній спостерігається «партійне розбиття», яке зумовлене нездоровими суспільними та економічними відносинами [8, с.420,421].

До українських реалій найбільше підходить, за твердженням П. Федун, організований тип демократії, який характеризують наступні ознаки: 1) конституційна заборона всіх політичних партій, які у своїх ідеології та політичній практиці керуються не загальнонаціональними, а класовими чи груповими цілями [8, с.424]; 2) допущення конституцією до участі в парламентських виборах тільки тих партій, які репрезентують певний, окреслений законом, доволі високий мінімум виборців, наприклад, 1/10 [8, с.425]; 3) формування у стислі терміни парламентської більшості, яка публікує і пред'являє главі державі (президентові) «Декларацію єдиної національної політики», яку зобов'язується неухильно виконувати [8, с.426]; 4) закріплення за главою держави права розпуску

ти парламент, коли на сформована більшість, на підписана «Декларація єдиної національної політики», не сформований уряд [8, с.428]; 5) надання кабінету міністрів права ініціювати перед главою держави розпуск парламенту, коли на виконується «Декларація єдиної національної політики» [8, с.428]; 6) обов'язок партій більшості формувати уряд; 7) в незалежності кабінету міністрів, сформованого партіями більшості, від так званого вотуму довіри парламенту; 8) закріплення за партією, яка здобула абсолютну більшість депутатських мандатів, права формувати однопартійний уряд [8, с.429].

Отже, Петро Федун заперечив аргументи, які висувала ОУН в 1930-х рр. проти демократії. Серед них найголовнішими були негативне ставлення до «механічної більшості», яку застосовує демократія в політичній практиці, та вбачання в демократизмі УЦР основної причини програшу визвольних змагань 1917-1921 рр. П. Полтава правильно охарактеризував націократію, фашизм, націонал-соціалізм, більшовизм як тоталітарні політичні системи. Порівнявши американський, англійський та французький типи демократії, що існували у другій половині 1940-х рр., теоретик чітко вказав на їх позитивні й негативні риси. Встановлення в майбутній українській державі організованої демократії, закріпленої конституцією, мало забезпечити її від стихійної демократії, а отже тоталітарної диктатури. Останню він не схвалював, навіть якщо носієм диктатури буде ОУН.

У перспективі подальших досліджень великий інтерес представляє порівняння концепції організованої демократії Петра Полтави з поглядами на демократію інших теоретиків українського націоналізму 1940-1950-х років.

Література

1. Андрусак Т. Концепція національної держави Петра Полтави [Електронний ресурс] / Т. Андрусак. – Режим доступу: <http://www.ukrnationalism.org.ua/publications/?n=1431>.
2. Дичковська Г. Світоглядні концепції Петра Полтави / Г. Дичковська // Визвольний шлях. – 1995. – Кн.8 (569). – С. 980-986.
3. Политологический словарь-справочник / Д.Е.Погорельий, В.Ю.Фесенко, К.В.Филиппов; Под общей редакцией С.Н.Смоленского. – М.: Эксмо, 2008. – 320 с.
4. Полтава П. Дружам за кордоном. Про правильність дотримання постанов III НВЗ ОУН [Електронний ресурс] / П. Полтава. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/getPDFasFile.php/arhupa/hdasbu-13-376-87-004.pdf>.
5. Рибак А. Ставлення до демократії у політичній думці ОУН 1940-1950-х років / А. Рибак // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська Академія». Політичні науки. – Київ: Видавничий дім «КМА», 2006. – Т.57. – С. 37-43.

6. Романюк М. Петро Федун – «Полтава» – провідний ідеолог ОУН та УПА / М.Романюк. – Торонто-Львів: Літопис УПА, 2009. – 128 с.
7. Ухач В. Питання форми правління в українській державі в контексті державотворчих ідей Проводу ОУН [Електронний ресурс] / В.Ухач. – Режим доступу:
http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=238%3A120224-16&catid=35%3A-1&Itemid=52&lang=ru.
8. Федун П. – «Полтава». Концепція Самостійної України / упоряд. і відп. ред. М. В. Романюк / П.Федун. – Львів : НАН України інституту українознавства ім. Крип'якевича. – Т.І. Твори. – 720 с.

Стаття надійшла до редакційної колегії 4.09.2013 р.

*Рекомендовано до друку докт.іст.наук, професором Марчуком В.В.,
докт.політ.наук, професором Щедровою Г.І. (Луганськ)*

PETER FEDUN'S – «POLTAVA» CONCEPT OF ORGANIZED DEMOCRACY

B. V. Maksimets

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
76000, Ivano-Frankivsk, st. Shevchenka, 57;
ph.+380673194051; e-mail: maxbog@tvnet.if.ua*

P. Fedun's concept of organized democracy is analyzed, his criticism of main arguments, which the OUN in 1930s put forward against democracy, is shown. His comparison of democratic society with natsiokracy, fascism, bolshevism, and various types of democracy is estimated. The main features of Peter Poltava's organized democracy are defined.

Key words: *organized democracy, OUN, types of democracy, natsiokracy, fascism, bolshevism.*